

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 324

İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri

Kutlu Doğum Sempozyumu - 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97581
Tas. No:	297-92 KUT.D

ANKARA
2003

BİLİMLE HADİS TENKİDİ ve BUNUN TEMELİNDEKİ PEYGAMBER ANLAYIŞI ÜZERİNE

Dr. Nevzat TARTI*

Dinsel metinlerin (Kur'ân ve Sünnet) çağdaş bilimin verileri ile karşılaştırılması, müslüman ilim adamlarının son dönemlerdeki ilmi faaliyetlerinden birisidir. Biz bu karşılaştırmanın Kur'ân'a bakan tarafını ilgili araştırmacılara bırakarak, konunun hadislerle alakalı boyutu üzerinde bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Hadisleri çağdaş bilimle karşılaştırma meselesi, genellikle iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Birincisi, hadislerde yer alan bir takım ifade/bilgilerin bugünkü bilimsel sonuçlarla örtüşen yönlerinin tespit edilmesidir¹. İkincisi ve bizi burada yakından ilgilendireni ise, hadislerin bu bilimsel verilerle Hz. Peygamber'e ait olup olmadığına karar verme çabasıdır. Son zamanlarda rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit için bir metin tenkidi ölçüsü olarak bilimsel verilere ve deneylere başvurulmaktadır. Ancak biz bu çalışmamızda, Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerin, bugünün bilimsel bilgisi veya deneysel sonuçları ile örtüşmesinin zorunlu olmadığı şeklindeki bir varsayımdan hareket etmekteyiz. Bu varsayıma bağlı olarak da, bir hadisin sahihliğine veya mevzu (uydurma) oluşuna çağdaş bilimsel verilerle karar vermenin sağlıklı bir yol olup-olmadığını tartışacağız. Bu çalışmada bir bilim karşıtlığı söz konusu olmadığını da öncelikle hatırlatmak durumundayız. Çünkü bilimsellik hayat için bir zorunluluktur. Fakat tartışmamız bilimin bizce yanlış bir kullanımına işaret etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmada, sünnet ve hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağlanacağı ümidiyle, bu tür bir metin tenkidi girişiminin temelinde yer alan Peygamber anlayışını tespit etmeye çalışacağız. Ama önce hadis tenkidinin ne olduğunu kısaca ifade etmemiz gerekmektedir.

Hadis Tenkidi

Hadislerin Hz. Peygamber'e ait olanlarıyla, zayıf veya uydurma olanlarının tespitinde iki yol izlenmektedir. Bunlardan birincisi, senet tenkididir. Buna göre, hadisi nakleden ravilerin ve senedin bir takım özellikleri dikkate alınarak bir inceleme yapılır ve o rivayetin gerçekten Hz. Peygambere ait olup olmadığına karar verilir.

* 100. Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (ntarti@hotmail.com)

¹ Bu tür bir yaklaşımla ele alınan bazı örnekler için bkz. Hasan Günaydın, *Kur'ân ve Hadislerde Günümüzde Ortaya Çıkan İlmî Gerçekler*, Türev, İstanbul 1998, 29 vd.

ğına karar verilir². Subjektif bir değerlendirme olsa da, bir haberin kaynağına aidiyetini tespitte öncelikle başvurulacak işlem budur. Fakat sağlam bir senedin arkasından gelen metin uydurulmuş olabileceğinden dolayı, hadislerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını tespit etmede başvurulacak ikinci bir yola daha ihtiyaç vardır: O da sözün kendisinden hareketle metin tenkidinde bulunmaktır³. Bu ikincisinde, bir rivayetin Hz. Peygamber'e ait olabilmesi için onun Kuran'a, sünnete, dinin genel esaslarına, akla, tarihi gerçeklere uygun olması şart koşulmaktadır. Çok sayıda insanın görmesi gereken bir olayın bir kişi tarafından rivayet edilmemiş olması gerektiği de bu şartlar arasındadır⁴. Yine, Modern bilimin gelişmesine bağlı olarak "Müşahede, tecrübe ve ilme aykırı olup-olmama"⁵ özelliği de, son dönemlerin hadis tenkidinde kullanılan bir kriterdir. Buna göre bilimin verilerine uymayan hadislerin sahih olamayacağı ve bilimsel verilerin doğruladığı hadislerin de sahih olacağına karar verilmektedir.

Ahmed Emin (ö. 1374/1954), hadiscilerin metin tenkidine yeterince önem vermediklerini ifade ederken böyle bir yöneliş göstermektedir. Ona göre hadisciler, metnin bilimsel gerçeklere uygun olup olmadığını test etmeden rivayette bulunmuşlardır. "*Mantar kudret helvasındandır ve suyu göz için şifadır. Acve (hurma) ise cennettendir ve zehire karşı şifadır.*"⁶ şeklindeki hadis bu duruma bir örnektir. Ahmed Emin, bu hadisin sıhhatini tespit bağlamında, hadisciler için şu soruları sormaktadır. "*Bu hadisi tenkid etmek için mantarı bir deneyden geçirmeyi düşündüler mi? Onda gerçekten göze şifa olan bir özellik var mıdır? Yine acvede ilaç özelliği var mıdır?*" Bu soruların cevabını da yine kendisi vermektedir. "*Evet, onlar Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini de aktardılar: 'Üç, beş veya yedi adet mantarın suyunu bir kabin içine sıktım. Gözleri hasta olan bir cariyeme tatbik ettim ve iyileşti.'*"⁷ Fakat Ahmed Emin, bir kişinin deneyini yeterli bulmamaktadır. "*... İşin doğrusu defalarca deney yapılmasıdır. Daha önemlisi, muhteviyatının öğrenilebilmesi için tahliller yapılmasıdır. Eğer o dönemlerde tahlil mümkün değil idiyse, tümevarım yoluyla deney yapılmalıydı. İşte bu, hadisin sahih veya zayıf olmasını tespit için bir yöntemdir.*"⁸ demek suretiyle de, bilimsel sonuçları ve deneyi hadis tenkidi için bir ölçü kabul etmiş olmaktadır.

² Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Menhecû'n-Nakd 'İnde'l-Muhaddisîn*, Riyâd 1402/1982, 5.

³ M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu yayınları, Ankara 1999, 42. Metin Tenkidi hakkında geniş bilgi için bkz., Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul, tarihsiz, 157 vd.; Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *Metin Tenkidi Metodları*, çev., İlyas Çelebi, ve diğerleri, Kitabevi, İstanbul 1997, 40 vd.; Kırbaçoğlu, 41-52.

⁴ Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, 177 vd.; Polat, 171 vd.; Dümeynî, 102 vd.

⁵ Polat, 209-211.

⁶ Buhârî, *Sahîh*, İstanbul, 1992, *Tıbb*, 30; Muslim, *Sahîh*, İstanbul, 1992, *Eşribe*, 158, 159, 162; Tirmizî, *Sünen*, İstanbul, 1992, *Tıbb*, 22; İbn Mace, *Sünen*, İstanbul, 1992, *Tıbb*, 8; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, İstanbul, 1992, I, 187, III, 111.

⁷ Tirmizî, *Tıbb*, 22.

⁸ Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, Daru'l-Kutubi'l-Arabî, 10. baskı, Beyrut, II, 130-131.

Hadisçilerin metin tenkidine yeterince önem vermediğini düşünen Ahmed Emin'e göre, hadis ilmindeki otoritesine ve hadisleri tetkikdeki titizliğine rağmen Buhârî bile, deney ve tecrübe tarafından yalanlanabilecek bir takım rivayetleri kitabına almıştır. Çünkü o, sadece rical tenkidi ile yetiniyordu. Nitekim her sabah yedi adet acve hurması yiyene zehir ve sihir dokunmayacağını ifade eden *Sahîh-i Buhârî*'deki bir hadis⁹, Ahmed Emin'e göre bilimsel gerçeklere uymamaktadır¹⁰.

Maurice Bucaille de, bu tür bir yaklaşıma sahiptir: Ona göre Kur'ân nassları çağdaş bilimin verileriyle tam bir uyum içinde olmasına karşın, bilimle alakalı bazı hadisler, günümüzde kabulü pek mümkün olmayan izahlar içerirler. Bu hadislerden birisi, şu rivayettir: Batışı esnasında güneş, Allah'ın Arşı önünde secdeye varır, dönüşüne yeniden başlamak için izin ister. Kendisine nereden geldi ise oraya gitmesi emredilir. O da doğduğu yere döner. Hareketini tamamladıktan sonra tekrar arşın altına gider...(hareketine böyle devam eder)¹¹. Bucaille'e göre bugünkü bilim tarafından yalanlanmakta olan bir bilgiyi, yani güneşin dünya etrafında döndüğü bilgisini içermekte olduğundan, bu hadisin sıhhati şüphelidir¹².

Kimilerine göre de bir hadisin, bilimsel verilere muhalif olması, hadisin mevzu olacağına bir alamettir¹³. Dolayısıyla müsbet bilimlerin kanunları ile çelişen hadisleri mevzû saymak gerekmektedir¹⁴.

Bilimle Hadis Reddine Yapılan İtiraz

İşte bu noktada yollar ayrılmakta ve bilimsel verilere uymayan hadislerin mevzu sayılmalarına itiraz edilmektedir. Örneğin Mustafa es-Sibâî Ahmed Emin'e şöyle cevap vermektedir: "...[O] her müslümanın bu meyveden bir tane alarak tek tek gözlerine sürmelerini, eğer gözleri kör olursa uydurulmuş, değilse sahih olduğunun anlaşılacağını ileri sürmektedir...Peki kendisi benzeri bir tecrübeye kalkışıp kör mü oldu? Ya da böyle bir deneme sonucunda kendisine zararı dokunan birisini mi duydu? Yoksa meyvenin analizini yaparak ortaya çıkan özellikler hadisin uydurulmuş olması gerektiğine mi götürdü kendisini? Hadi bütün bunları yaptığını varsayalım, ona şunu sormamız gerekmez mi: Tahlilini ve denemesini yaptığın bu mantar hadiste özellikleri belirtilen Rasulullah dönemi hicaz bölgesi meyvesi midir? Dahası tıb ulaşılabileceğinin en son noktasına gelerek, hadiste belirtilenlere muhalefet sonucunda mı hadisin yalan ve uydurulmuş olduğu yargısına varabiliyorsunuz?"¹⁵

⁹ Buhârî, *Et'ime*, 43, *Tıbb*, 52, 56

¹⁰ Ahmed Emin, *Fecru'l-Islam*, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 10. baskı, Beyrut 1969, 218.

¹¹ Muslim, *İman*, 250. Ayrıca bkz., Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 4, *Tevhid*, 22;

¹² bkz., Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerim ve Bilim*, çev., Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmen Vakfı Yayınları, İzmir, 1984, 359-360.

¹³ İbrahim Bayraktar, "Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler", *Atatürk ÜİFD*, sayı: 12, 1995, 211.

¹⁴ Kandemir, 118.

¹⁵ Sibâî, *İslam Hukukunda Sünnet*, çeviren Edip Gönenç, Evs Yayıncılık, İstanbul 1981, 285.

Maurice Bucaille'e de ilginç bir tepki gösterilmektedir. Nitekim M. Ali Sönmez, Bucaille'ın bir kitabını türkçeye çevirirken, hadislerin ilmi verilere aykırılık nedeniyle sıhhatlerinin şüpheli olduğu ifade edilen sekiz sayfalık bir bölüme tercümede yer vermemektedir. Gerekçe ise, okuyucuda hadisler hakkında olumsuz bir takım kanaatlerin oluşması endişesidir¹⁶. Aynı eserin diğer bir çevirisini yapan Suat Yıldırım ise, eserin sonuna, bu tür hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda okuyucuyu aydınlatmak amacıyla on üç sayfalık bir açıklama yaparak, hadislerin bilime aykırılık nedeniyle reddedilmesine karşı tepkisini dile getirmek istemiştir¹⁷.

Çağımızın bilimsel verilerine aykırı hadislerin reddedilmesi düşüncesinin karşı karşıya olduğu problemlere değinen Selahattin Polat ise, görüşlerini şöyle dile getirmektedir: *“Acaba ilim varabileceği en son noktaya ulaşmış mıdır. Ve bugünkü ilmi sonuçların ileride değişme ihtimali yok mudur?”. İlimin bugün değişmez kesin sonuçlara ulaştığını söylemek mümkün değildir. Nitekim bundan önceki çağların ilmi seviyesine göre yapılan bir takım değerlendirmeler ve ileri sürülen fikirler bugün bize saçma gelebilmektedir. Geçmişlerin akıl almaz gördükleri hususlardan çoğu bugün gayet normal hale gelmiştir. İlimin son merhalesine ulaştığını kabul etmek bizzat ilmin kendisine aykırıdır. İlim ilerledikçe insan bilmediği yeni şeyler keşfetmekte, bilmediklerinin ne kadar çok olduğunun farkına varmaktadır. O halde herhangi bir hadisi ilme aykırı diye reddetmek, beraberinde birtakım problemleri getirecektir. Hatta red bir tarafa, nasları ilmin ışığında yorumlama çabalarında da aynı mahzurlar sözkonusudur...”*¹⁸

Bu eleştirilere katılmamak mümkün değildir. Fakat müslüman ilim adamları, değişen ilmi verilerle hadislerin zayıf veya mevzu sayılamayacağını ifade ederlerken, bir taraftan da modern bilimlerin ulaştığı verilerle bazı hadislerin ne kadar sahih olduğunun ispat edildiğini savunabilmektedirler¹⁹. Hatta aynı savunma Kur'ân'ın Allah (c.c.) kelamı oluşunun ispatında da kullanılmaktadır²⁰. Bu durumda, *“Hadislerin bilimsel verilerle reddine hayır, ama aynı verilerle hadis tashihine evet.”* şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Deneyle Hadis Tashihi

Hadis tashihi, gerekli incelemeyi yaptıktan sonra, bir rivayetin Rasulullah'a ait olduğu kararına ulaşma anlamında kullanılan bir terimdir²¹. Modern bilimlerin verilerine aykırı olduğu gerekçesiyle hadislerin reddedilmesi düşüncesi-

¹⁶ Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân*, çev., Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1987, 383.

¹⁷ Bucaille, 379-380.

¹⁸ Polat, 210. Benzer bir açıklama için bkz. Sıbaî, 277.

¹⁹ Polat, 211.

²⁰ Bucaille, 383 (çeviren M. Ali Sömez'in dipnotu)

²¹ Abdullah Aydınlı, “Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Diyanet Dergisi*, cilt: XXI, sayı: 2, 1985, 29.

ni eleştiren müslüman ilim adamları, bir taraftan da bu verilerle hadis tashi-
hinde bulunabilmektedir.

Sinek hadisi diye meşhur olan ve Arap dünyasında yoğun bir şekilde tartı-
sılan rivayet hakkındaki yaklaşımları burada örnek olarak verebiliriz. Rivayete
göre Rasûlullah (a.s.), yiyecek veya içecek bulunan bir kabın içerisine sinek
düştüğünde onun kaba iyice daldırılmasını, sonra da çıkarılıp atılmasını em-
retmiştir. Çünkü onun bir kanadında zehir diğerinde ise şifa (panzehir) var-
dır²².

Bu hadis, günümüzün bilimsel anlayışına aykırı görülmektedir. Bu yüzden
böyle bir hadisin sahih olabileceğine inanmada güçlük çekilmektedir. Çünkü
sineğin mikrop taşıyıcı olduğu artık bilinmektedir. Aslında bu hadis üzerinde-
ki tartışmalar erken dönemlerde başlamıştır. İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin söz
konusu hadisi garip karşılayan bir gruba cevap vermeye çalışması bunu gös-
termektedir²³.

Sinek hadisine olumsuz yaklaşımlara cevap vermeye çalışan Ebû Şehbe'ye gö-
re modern tıp, sineğin bir kanadında zehir diğerinde panzehir bulunduğunu ispatla-
mıştır. Sinekte panzehir olduğuna dair, 1927 yılında yapılan bilimsel deney ve tıbbi
incelemelerin bulguları, 'İngiliz Tıp Mecmuasında' yayınlanmıştır. O günden itibaren
bu tür deney ve araştırmalar sürdürülmüştür. Böylece sinek hadisinin, Hz. Peygam-
ber'in bir mucizesi oluşunun ispatlandığını düşünen Ebû Şehbe'ye göre, artık oku-
yuların ve basiret sahibi araştırmacıların, hem rivayet hem de dirayet bakımından
bu hadisin sahih olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir²⁴.

Bu konu bir zamanlar Arap dünyasında, üzerine müstakil bir kitap yazılacak ka-
dar önemli bir problem haline gelmiştir. Örneğin Halil İbrahim Molla Hâtır, *el-İsâbe
fî Sihhati Hadisi'z-Zübâbe* adlı eserinde, sinek hadisinin hem senet itibariyle sahih
olduğu sonucuna ulaşmakta²⁵, hem de yapılan bir takım deneylerle sahihliğinin
doğrulandığını vurgulamaktadır²⁶. Yine o, çalışmanın sonlarına doğru şöyle demek-
tedir: "Sayın okuyucu, sana doktorlardan ve diğer ilim adamlarından pek çok bilgi
aktarıldıktan sonra, müslüman birisinin içinde bu hadisin sened ve metin itibariyle sa-
hih olduğu konusunda herhangi bir şüphe kalır mı?"²⁷. Bu yaklaşım, sinekte panze-
hir bulunduğunu ispatladığı söylenen bir takım deneylere bağlı olarak ifade edilmek-

²² Tayalisi, *Musned*, Daru'l-Marife, Beyrut tz., 291 (2188); Ahmed b. Hanbel, II, 229, 246, 443, III, 24; Buhârî, *Tıbb*, 58; Ebû Dâvûd, *Sunen*, İstanbul 1992, *Et'ime*, 48; İbn Mâce, *Tıbb*, 31.

²³ İbn Kuteybe, *Tevîlu Muhtelifi'l-Hadis-Hadis Müdafaası*, çeviren M. Hayri Kırbasoğlu, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1979, 302 vd.

²⁴ Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, çev., Mehmet Görmez-M. Emin Özafşar, Rehber Yayıncılık, Ankara 1990, II, 141-142. Ayrıca bkz., I, 294-302.

²⁵ Halil İbrahim Molla Hâtır, *el-İsâbe fî Sihhati Hadisi'z-Zübâbe*, Cidde 1405, 27-94

²⁶ Molla Hâtır, 149-150, 161.

²⁷ Molla Hâtır, 185.

tedir²⁸. Fakat sinekteki pek çok şifa ve maharetleri tespit eden bu doktorlar ve ilim adamlarının, yemeklerine bir sinek düştüğünde onu hadiste tavsiye edildiği şekliyle, yemeye devam edip-etmedikleri de merak konusudur. Bu tür bir merakı dikkate almış olmalı ki müellif, hadisteki emrin bir zorunluluk değil, yol gösterme amaçlı olduğunu söylemek durumunda kalmıştır²⁹. O zaman da, bu kadar çabanın gereği nedir? şeklinde bir başka soru akla gelmektedir.

Aslında bize göre, bir söz veya eylemin Hz. Peygambere ait olduğunu ortaya koymak için bu tür çabalara ihtiyaç yoktur. Aynı şekilde bilimsel verilerle bir hadisin mevzu olduğuna karar vermek de yersizdir. Bu nedenle **her iki yaklaşımın da bir metin tenkidi ölçüsü olarak kullanımı konusunun, yeniden ciddi bir biçimde kritik edilmesi gerektiğine inanıyoruz**. Çünkü bilimsel bilgi ve bulgular; aklın önderliğinde tümevarım, gözlem, deney, tecrübe vb. metotlarla elde edilmektedir. Akıl ise içinde bulunduğu şartlarla kuşatılmış durumdadır. Bu yüzden onun ilke ve kuralları toplumsal-tarihsel süreçte değişime uğramaktadır. Hiçbir zaman nihai noktaya ulaşmadığından da, devamlı olarak şekillenmektedir. Bu durum Batı düşüncesinde, "aklın tarihselliği" şeklinde ifade edilmektedir³⁰. Aklın tarihselliği, kendisine bağlı ürünlerin tarihselliğini de beraberinde getirmektedir. İnsanlığın sahip olduğu bilgi, keşif ve gelişmeler bu sayede gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, akıldaki gelişme ile tecrübedeki birikim ve hayattaki dinamizmin neticesinde oluşan bilgi ve bilimsel gelişmeler, değişen/tarihselleşen bir yapı kazanmış olmaktadır. Bu tarihsellik hem dünün, hem de çağdaş dünyanın bilgi ve bilimi için geçerlidir.

Konuya bu açıdan yaklaştığımızda, şöyle bir sonuçla karşılaşırız: Hz. Peygamber dönemindeki akıl, tecrübe, deney, tümevarım gibi yollarla elde edilmiş bilgilerle, diğer dönemlerin bilgilerinin paralel olması için bir zorunluluk yoktur. Hatta O'nun bütün dönemlerin beşeri ve tarihsel bilgilerine sahip olması da gerekmemektedir. Bu nedenle onun bugünün veya herhangi bir zamanın bilgilerini yansıtacak şekilde konuşması beklenmemelidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise, **bir tarihsel dönemi, başka bir tarihsel dönemin ölçütleriyle değil, bizzat kendi şartlarından hareketle anlamak ve değerlendirmek gerektiğidir**³¹.

Sinek hadisine bu şekilde yaklaştığımızda, onda bir bilimsellik aramaktan çok, dönemin ekonomik yapısı ile alakasının kurulması mümkündür. Bu durumda hadisin hangi tarihsel şartlarda irad edildiği kolayca anlaşılabilir gibi, Rasûlullah (a.s.)'a böyle bir şeyin yakıştırılmaması gibi bir endişe de kalmayacaktır. Yani çev-

²⁸ Molla Hâtr, 150 vd.

²⁹ Molla Hâtr, 185.

³⁰ Wilhelm Dilthey, *Introduction to the Human Sciences*, by Ramon J. Betanzos, Harvester-Wheatsheaf, London 1988, 146-147; Julien Freund, *Beşeri Bilim Teorileri*, çev., Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, 54; Manfred Riedel, "Wilhelm Dilthey", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, derleyen ve çev., Doğan Özlem, Ankara, 1995, 60.

³¹ Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, [Almanca'dan] çev, Joel Weinsheit-Donald Marshall, Crossroad Publishing, 2. baskı, New York 1991, 231.

resindeki insanların yaşadığı tarihsel şartlar içinde, O'nun kabın içine düşen sineği tamamen daldırmayı tavsiye etmesi, hatta bunu bizzat yapması da gayet doğal olacaktır. Meselenin bu yönüne yukarıda görüşlerine başvurduğumuz Ebû Şehbe kısa bir şekilde değinmektedir³². Fakat hadisin sıhhatini pek çok bilimsel deneyleri zikrederek desteklemeye çalıştıktan sonra bunu yapmaktadır. Sinek hadisinde vurgulanması gerekli nokta, o kadar tartışma ve ispat gayretinden önce, esasen işte bu tarihsel boyut olmalıydı³³.

Maurice Bucaille'in güneşin hareketi ile ilgili rivayete yaklaşımı hakkında da benzer şeyleri ifade edebiliriz. Hatırlanacağı gibi o, bilime aykırı olduğu gerekçesiyle bu hadisin sıhhatinin hayli şüpheli olduğunu söylemekteydi. Halbuki **bir hadisin bilime aykırı bir içeriğinin olması ile, onun gerçekten Hz. Peygamber'in ağzından çıkmış olması farklı şeylerdir**. Konuya metin tenkidi açısından bakarsak, o günün bilimselliği içinde Rasulullah'ın böyle konuşmuş olması doğal karşılanacaktır. Çünkü bu rivayette ortaçağa hakim olan ve Kopernikle yıkılan³⁴ Batlamyus'un dünya merkezli düşüncesi vardır. Hz. Peygamber de bu bilgiyi kullanmaktadır. Bunda rahatsız olunacak bir durum veya Peygamber için bir eksiklik yoktur. Zira ondan, sonraki çağların astronomik bilgilerini bilmesi beklenmemelidir.

Bilimle Hadis Tenkidinin Temelinde Yatan Peygamber Anlayışı

Geldiğimiz bu noktada genel olarak hadislerin, özelde de sinek hadisinin vahy kökenli olduğu gerekçesiyle, tarihsel olmayacağı şeklinde bir itirazla karşılaşmamız mümkündür. Nitekim deneyle hadis tashihine başvuruların kaygıları da buraya dayanmaktadır. Yani onlara göre bu hadis, Hz. Peygamber'in aklına, tecrübesine veya toplumsal kültüre dayalı bir bilgi olmayıp, Allah (c.c.) tarafından kendisine vahyedilen bir bilgidir³⁵. Esasen o, kendi hevasıyla değil, sadece vahyle konuşmaktadır³⁶. Vahyi gönderen ve insanlara akıl verip onu kullanmalarını emreden de Allah (c.c.) olduğu için, bu ikisi arasında gerçek bir çelişme olmaması gerekmektedir³⁷.

Sünnet ve hadisin vahy kökenli olup olmadığı her dönemde tartışma konusu olmuştur, fakat sünnetin bütünüyle vahy olduğu şeklinde bir nihai karara ulaşılammıştır³⁸. Biz burada Sünnet-vahy tartışmalarına girecek değiliz. Ancak sadece Tıbb-ı Nebvî kapsamına giren rivayetlerin bu boyutu üzerindeki

³² Ebû Şehbe, II, 143.

³³ Hadislerdeki tarihselliği örnekleriyle ele alan, M. Hayri KIRBAŞOĞLU danışmanlığında yapılmış bir doktora tezi için bkz., Nevzat Tartı, *Hadislerin Tarihsel Boyutu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.

³⁴ Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Remzi Kitabevi, ikinci basım, İstanbul 1969, 164-165.

³⁵ Ebû Şehbe, II, 137-138.

³⁶ Molla Hâtır, 17, 152, 160, 163, Ayhan Tekineş'e göre de: "*İlimin henüz keşfettiği bir tek hakikatın, hadislerde mevcudiyetinin hadisin vahiy kaynaklı olduğunu ispata kafi geleceği açıktır.*" ("*Alternatif İslami Tıp*", *Divan*, 1998/1, 71.)

³⁷ Hayreddin Karaman, *Hadîs Usûlü*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1965, 71.

³⁸ Bu tartışmalar üzerinde bir değerlendirme için bkz., M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, 251 vd.

tartışmaları kısacaca hatırlatmak istiyoruz. Bu tür hadislerin vahy olup-olmadığı da tartışma konusudur. Bazı alimler Tıbb-ı Nebevî kapsamına giren söz ve uygulamaların vahiy ürünü olduğu kanaatindedirler. Örneğin İbn Kayyim (ö. 751/1350)'a göre Rasûlullah (a.s.)'ın tıbbî, tabiplerin aksine, vahiy, peygamberlik makamı ve mükemmel bir akla dayanır ve ilahi bir kesinliğe sahiptir. Başkalarının tıbbî ise, çoğunlukla zan ve tecrübelerden ibarettir³⁹.

Bazı alimler de, Rasûlullah (a.s.)'ın Tıbb-ı Nebevî kapsamına giren söz ve uygulamalarının vahiy ürünü olmadığını düşünmektedir. Örneğin İbn Haldûn (ö. 808/1406)'a göre, Rasûlullah (a.s.)'ın bu yöndeki emirleri âdete dayanmaktaydı. Çünkü O'nun insanlara tıp öğretmek gibi bir görevi yoktu⁴⁰. Şah Veliyullah Dehlevî (ö. 1176/1762) ise, Rasûlullah (a.s.)'ın tıbbî ve sağlığa yönelik tavsiye ve uygulamalarının tecrübe kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan ona göre bu türden hadisler, dinin tebliği ile ilişkili de değildir⁴¹. Burada İbn Haldûn ve Dehlevî, Tıbb-ı Nebevî'yi tecrübe ve örfe dayandırırken, vahiy kökenli olmadığını da vurgulamaya çalışmaktadırlar⁴². Bu bağlamda sinek hadisinin insanların tecrübelerine dayanan bir yönünün varlığını da kabul edersek, vahiy kökenli olmadığını da vurgulamış oluruz. Çünkü sineğin kanatlarından birisinde panzehir bulunduğu yolundaki kanaatler, Molla Hâtîr'ın iddia ettiği gibi, ilk defa Hz. Peygamber'in bildirdiği ve son zamanlarda ispatlanan bir bilgi değildir. İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *Tevîl*'indeki açıklamalara göre, Hz. Peygamber'den yüzyıllar öncesinde yaşamış insanlar da sinekte hem zehir hem de panzehir bulunduğuna inanıyor ve onu tedavi amaçlı olarak kullanıyorlardı⁴³. Bu da o dönemlerin kendince bilimsel bir bulgusudur. İnsanın diğer bilgileri gibi, tıp alanındaki bilgileri de tarihsel olup, zamanla ve imkanlarla değişmektedir. Hatta zaman zaman yanlışlanabilmektedir⁴⁴. Bu bağlamda Rasûlullah (a.s.)'a ait rivayetlerin modern tıbbın verileri ile karşılaştırılması, yanlış olacaktır. Çünkü her iki dönemin tarihsel şartları, bilgi birikimi, akıl yapısı ve imkanları birbirinden farklıdır.

Sonuç olarak, müspet bilimlerin verilerine güvenerek bir hadisin sahih olmadığını karar vermek kadar, bu ilimlerin ondaki bilgileri doğruladığı gerekçesiyle, bir hadisin ne kadar sahih olduğunu ifade etmenin de yanlış olacağı-

³⁹ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Muessesetu'r-Risale, 16. baskı, Beyrut 1407/1987, 35; Muhammed Ebû Şehbe de bu kanaattedir. bkz., *Sünnet Müdafaası*, II, 137 vd.

⁴⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (Tarihu İbn Haldun I-VIII'in I. cildi), nşr., Halil Şehade, Daru'l-Fikr, 2. baskı, Beyrut 1408/1988, 651 (Tıbb)

⁴¹ Şah Veliyullah Dehlevî, *Huccetu'l-Lâhî'l-Bâliğa*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, I, 241.

⁴² Örf ve tecrübeye dayalı hadislerin tarihselliği hakkında bkz., Tartı, 104-117.

⁴³ İbn Kuteybe, 304-305.

⁴⁴ Çağdaş tıbbın verilerinin zaman zaman yanlışlandığı, doktorlarca bazı hastalara konan teşhislerin, önerilen tedavi şekillerinin ve kullanılması gereken ilaçların değişmekte olduğunu anlatan bir çalışma ve örnekler için örnekler için bkz., Brian Inglis, *Tıbbın Hastalığı: "Çağın Hastalıklarına ve Modern Tıbbı Bir Bakış" I*, çev., Murad D. Çekin, İstanbul 1990, 9 vd.

nı düşünüyörüz. Çünkü ilmin bugün desteklediği bir rivayet, verileri değiştiği zaman, yine aynı ilim tarafından yalanlanacaktır. İşte o zaman hadisin, uydurma kabul edilmesi söz konusu olacaktır. Bu sebeple, hadislerin yeniden tas-hih edilebileceği görüřüne⁴⁵ katılmakla birlikte, bunun bilimsel verilerle yapıl-masına çekince konulmalı ve Hz. Peygamber'in prestiji ve itibarı bu tür bilgi-lere bağlanmamalıdır⁴⁶. Her iki yaklaşımın sahipleri de, bilimsel alandaki deği-şimin farkındadırlar, fakat buna rağmen hadisleri bugünkü ilmi sonuçlarla kar-şılaştırıp reddetme veya sıhhatini güçlendirme tavrından kurtulamamaktadırlar. Böylece, bilimle hadisleri mevzu kabul edenler de sahihliğine karar veren-ler de, esasen, Hz. Peygamber'in her dönemin bilimsel verilerine uygun konuşma veya davranmasını beklemek gibi bir yanılığya hatta anakronizme düşmektedirler.

⁴⁵ Aydınlı, "Hadislerin Değerlendirilmesi II", *Diyanet Dergisi*, cilt: XXI, sayı: 3, 13; Dümeynî, 46.

⁴⁶ Tartı, 181.